

ERNST A. SCHMIDT (Tübingen)

HORATIUS ÉS A MÚZSÁK

E tanulmány i. e. 23-ig foglalkozik Horatius költészetével: a szatírákkal, epodoszokkal és az ódák első három könyvével. A következő tényből indul ki (melyre eddig tudomásom szerint még nem figyeltek fel): az epodoszokból és szatírákból hiányoznak a Múzsák, míg az ódákban őket és a múzsa-istenségeket is említi a költő. A szatírák, valamint iamboszok és az ódaköltészet közé Octavianus actiumi és alexandriai győzelmét teszem választóvonalként, s hozzáfűzöm a fenti megfigyelés — később bővebben megindokolandó — magyarázatát: a Múzsák Actium/Alexandria után érkeznek el Horatiushoz. A szatíra- és epodoszok költészet helyébe a koraugustusi periódusban a múzsai művészet, a líra lép Horatiusnál. Párhuzamba állítható ezzel Vergilius Aeneisen való munkálkodása a Bucolicát és Georgicát (megjelenési éve i. e. 29) követően.

Az, hogy Horatius iambosz- és szatíráköltészetét nem múzsai művészetnek értelmezte, könnyen bebizonyítható. Az epodoszok könyvében egyetlen egyszer sem említi a Múzsákat, a szatírákban pedig a „Musa”, illetve „Camena” négyszeri előfordulása közül az egyik Vergilius Bucolicájára vonatkozik (sat. 1, 10, 44 köv.), a második egy bolond számára felhozott példa a kitharajátékkal kapcsolatban (sat. 2, 3, 104 köv.: „... nec studio citharae nec Musae deditus ulli”). A harmadik mint eposzparódia (a Múzsát szólítja fel, hogy két kocsmatöltelék küzdelmét beszélje el az iter Brundisinumban: sat 1, 5, 51—54) épp arra utaló jel, hogy a horatiusi sermóból egyébként hiányzik a Múza.

Az utolsó példa ellentmond a kezdő megállapításnak, de — mint a későbbiekben látni fogjuk — épp a kivétel erősíti a szabályt, s kétféle megközelítésből is hangsúlyozza azt a tényt, hogy a horatiusi szatírákból hiányoznak a Múzsák.

A következőket olvashatjuk sat, 2, 6, 14 köv.-ben:

„ergo ubi me in montis et in arcem ex urbe removi,
quid prius inlustrem saturis Musae pedestri?”

A „Musa” itt egyértelműen maga a szatíráköltészet. De a 2,6-os szatíra, amely egyetlen adalékunk Horatiusnál a — számunkra oly gyakran és elfogulatlanul a szatíráköltészet értelmében használatos — „Musa pedestris” előfordulására, más szem-

¹ Németből Tar Ibolya fordította. — E dolgozat átdolgozott változata annak az előadásnak, melyet 1981. november 10-én és 13-án Szegeden, ill. Budapesten tartottam, s részletesebb kifejtése-indokolása egy gondolatnak, melyet Tübingenben adtam elő 1980. január 14-én székfoglaló előadásomban (Lyrisches Wirklichkeitsverständnis bei Horaz. Deutsche Vierteljahresschrift für Literaturgeschichte und Geisteswissenschaft 000, 1982, S. s.a). Azóta két munkát ismertem meg, melyek — más megközelítésben — ugyanezzel a témával foglalkoznak: GODO LIEBERG, Horace et les Muses, Latomus 36, 1977, S. 962—988 és KARL BÜCHNER, Das Musische bei Horaz. In: K. B., Römische Dichtung. Studien zur römischen Literatur, Band 10, Wiesbaden 1979, S. 110—130.

pontból is feltűnő: egyedül ez nevezi magát carmen-nek (22. s.)², egyedül ez íródott monologikus formában, ez az egyetlen, amely a költő istenekhez intézett — köztük elsőként Merkúrhoz (4. köv.) — imáit tartalmazza, melyben többek között „ingenium”-át³ emlegeti. Ez a szatíra ráadásul az egyik legkésőbbi, i. e. 31 végén, Actium után keletkezett. Kivételes jellege tehát azzal a változással függhet össze, amelyet az iambosz- és szatíráköltesztet lírába való átmenete jelent, avagy amelyet mint a „költői” új felfogását és a Múzsák felfedezését értelmezhetünk.

Ama biztonsággal megismételhető megállapításunkat, mely szerint a horatiusi szatírák általában nem ismerik a Múzsától való inspirációt, esetleg meg lehet magyarázni a műfaj hagyományaival, ez viszont nem indokolná meg az egyik műfajból a másikba való átmenetet épp ebben az időben, i. e. 31/30-ban. Az azonban, amit a Horatius előtti szatírában találunk, nem kényszerítő erejű. Lucilius két adaléka közül a fr. 1028 Marx = 1068 Krenkel nem tartozik ide: a Camenák templomában székelő költői kollégiumba való felvételtől van szó benne. A másik adalék (fr. 1008 Marx = 1064 Krenkel) azonban, ha helytálló a tradicionális magyarázat, majdhogynem bizonyíték arra, hogy a Múzsák hiányoznak a luciliusi szatírából: „*haurire Musarum e fontibus*” nyilvánvalóan epikus inspirációt jelent, s a szatíraíró nem érzi elég erősnek magát az eposzhoz, tehát a Múzsától való inspirációhoz.

A római szatíra tehát úgy tűnik, lemondott a Múzsákról. Azt, hogy erre nézve nem volt külső műfaji kényszer, sem pedig belső műfaji szükségszerűség, tehát megfelelő szabály sem, éppen Horatius 2,6-os szatírája bizonyítja, s Persius és Iuvenalis is megerősíti. Persiusnál a Múzsák a Parnasszossal, Helikónnal és Hippukrénével együtt az eposzt, illetve a nagyobb lélegzetű költészetet képviselik (vö. prológus, sat. 1,68 és 5,7). Iuvenalisnál a 4,34—36-ban a Múzsák megszólítása ugyanúgy eposzparódia, mint Horatius sat. 1,5-ben⁴; 7. szatírájában viszont úgy tűnik, mégis bevonja a szatírárt a Múzsától inspirált költészetbe, amikor a Múzsákat, Camenákat, Cliót és Terpsichorét az általában vett költészet képviselőiként szerepelteti. A merev műfaji törvényszerűségek (pl. a Múzsákat nem szabad, vagy éppen lehetetlen emlegetni) hiánya olvasható ki Persius provokáló kijelentéséből is a prológusban: szatíráköltesztét nem a Múzsák, hanem a has inspirálta. Ezzel egyébként Horatius kései — Philippi utáni költői működése kezdetéről szóló — önvallomásához (melyet ugyan más céllal írt⁵) kapcsolódik: „...*paupertas impulit audax | ut versus facerem*...” (epist. 2,2,46—52).

Az iambosz-műfaj adatai is azt sugallják, hogy Horatius nem pusztán utánzója volt a szatíra műfaji tradíciójának. Archilochos epodosz-törredékeiben megint csak nem szignifikáns a Múzsák hiánya; elégiáiban is csak egyetlen adatunk van (fr. 1,2 Diehl: *καὶ Μουσέων ἐγὼ τὸν δῶρον ἐπιστάμενος*). Platon szerint viszont a jambikusokat is a Múzsák inspirálja (Ion 534c). Az alexandriai iambosz-költészet, főleg Kallimachos, nem csupán a Múzsák megszólítását ismeri (Call. Iambus 13), hanem Apollon — mint Múzsákkal kapcsolatos isten — és a Múzsák maguk is nagy szerepet játszanak náluk.

² Epist. 2,1,250—258-ban „*sermones ... repentes per humum*” és „*carmen*” szembe vannak egymással állítva.

³ Sat. 1,4,38—44-ben Horatius különbséget tesz maga mint szatírákölteszt és a „*poetae*” közt, s utóbbiaknak „*ingenium*”-ot tulajdonít.

⁴ E. COURTNEY: A Commentary on the Satires of Juvenal, London 1980, p. 196: „mock epic”.

⁵ E. WISTRAND: Archilochus and Horace. In: Archiloque. Entretiens Fondation Hardt X, Vandouevres-Genève 1964, p. 255—287, itt: p. 264; K. BÜCHNER: Das Musische, p. 111.

Abból indulhatunk ki tehát, hogy Horatius az epodoszokban tudatosan mondott le a Múzsákról — szemben az egész tradícióval avagy szemben az alexandriai iamboszal és Archilochos folytatójaként, s minthogy szatíráival kapcsolatban is ugyanezt tételezhetjük fel: a Múzsák hiányának bizonynyal itt is van jelentősége, akár a tradíciónak megfelelően, akár azzal szemben.

Hiányoznak a Múzsák a horatiusi szatírából és iambosz-költészetből, mivel a költő számára még nem léteznek (mint ahogyan az *epist.* 2,2-ből idézett kései adalék sem ismeri a költészetre való isteni elhivatottságot) — s így alakjuk fölösleges és hiteltelen lett volna Horatius költészetében. Horatius mint szatíráíró és iambosz-költő egyedül van, egyedül akar lenni és kell lennie, isteni elhivatottság, inspiráció és segítség nélkül. Egyedül van, izolált és független, öntörvényű, olyan individuum, amely szemben áll a világgal. Világszemlélete a morális kritika szemlélete, s ennek a morális szemléletnek a saját individuum a fedezete, a személyes tapasztalatból vezethető le.

Talán így érthető, hogy az epodoszokból és szatírákból hiányoznak a Múzsák. Van-e hát jelentősége annak, hogy Horatius lírájában találkozunk velük, avagy csupán arról van szó, hogy a költő a műfaji tradícióhoz kapcsolódik?

Némely megfontolás már eleve e feltételezés ellen szól. Először is az adatok nagy száma az ódák első három könyvében: a 88 költeményben 21-szer fordulnak elő a Múzsák, Camenák, illetve egy-egy néven nevezett Múza. A görög líra gyakorlatán ez messze túlmutat. Továbbá: Horatius lírikus elődje, Catullus sem tanúskodik arról, hogy létezett volna valamely műfaj által meghatározott automatizmus a Múzsák emlegetésével kapcsolatban. A lírikus Catullusnak, azaz az első 64 költemény szerzőjének nem volt szüksége Múzsára. Még ha az 1,9-ben a „*patrona virgo*” Múza is lenne (amiben kételkedem), a Múzsától való inspiráció képe hiányzik: a bevezető költeményben megszólított istennő nem a költemények adományozója, hanem olyan isteni hatalom, amely megszerzi a költeménynek az olvasók kegyét (*χαρις*), s így az olvasók generációival ajándékozza meg, századokig tartó továbbéléssel. Ezért helyesebb, ha Gráciának (*Charis*) értelmezzük⁶.

Következő szempontunk az, hogy a kései Horatius, még ha a költészetet általában össze is kapcsolja a Múzsákkal⁷, s Múzsákat is emleget a különféle költői műfajokkal kapcsolatban⁸, mint ahogyan ez az általános költői gyakorlatnak meg is felel, s még ha a Múza fémjelzi is a szatírákat-leveleket⁹, úgy tűnik, a lírikus költészetet és a Múzsákat igen közelállónak tartja egymáshoz. A következő szöveghelyek szolgáljanak bizonyítékkul: 1. *epist.* 1,3,7—14: Horatius Iulius Florustól Tiberius cohorsának irodalmi tevékenysége felől érdeklődik, s csak a Pindaroszt utánzó líra kapcsán — az epikus és tragikus költészet esetében nem — említi a Múzsát (13. s.: „*auspice Musa*”). 2. *epist.* 1,19, 23—33: Sapphóról és Alkaiosról mondja Horatius: archilochosi metrikával „*temperat ... Musam*”; Archilochossszal magával összefüggésben hiányzik a megfelelő kifejezés. 3. a.p. 73—85: a költői műfajok katalógusában (eposz, iambosz, komédia, tragédia, líra) a „*Musa dedit ...*” kifejezés a lírának van fenntartva (83. s.).

⁶ Vö. E. A. SCHMIDT: Das Problem des Catullbuches, *Philologus* 123, 1979, p. 216—231, itt: p. 221.

⁷ Vö. különösen *epist.* 2,1,27 és 243; a.p. 324 és 407.

⁸ Vö. *epist.* 2,2,91 köv.: elégiák; a.p. 275: tragikus Múza.

⁹ Vö. *epist.* 1,1,1; *epist.* 1,8,2. Csupán ez a két adalékunk van a levelek és a Múza közvetlen kapcsolatára. A múzσαι inspiráció gondolata a levelek vonatkozásában egyébként teljesen hiányzik az episztulákból.

A korai lírában a Múzsáknak jelentőségük van, főként, ha nem csupán az invocatióban, a költemények elején szerepelnek. Ők is azon isteni erők közé tartoznak, amelyek az ódában a „múzsai”-t reprezentálják. Ilyen múzsai nevek és alakok a Múzsákon, Camenákon (és az individuális Múzsákon, pl. Melpomenén) kívül Apollo és Bacchus, Merkur és Faunus, egy forrásnimfa (c. 3,3), a lant (c. 1, 32; 3, 11), egy borosedény (c. 3, 21).

A lírai költeményekben szereplő múzsai erőket (tehát nem csupán a Múzsákat) is bevonva a vizsgálódásba, újból felteszem a kérdést: mi a jelentősége annak, hogy Horatiust többször is Múzsák, illetve múzsai erők mentették ki az életveszélyből?

Horatius többször került életveszélybe, de mindannyiszor megmenekült, mivel múzsai istenek segítettek: mint gyermeket, amikor egy medvével és kígyókkal teli erdőben eltévedt, a philippi csatában, a Palinurus-foknál a tengeri veszedelemből, sabinumi birtokán pedig a ledőlő fa elől.

Mi közük ezeknek az életveszélyes helyzetből való megmeneküléseknek Horatius lírájához?

E veszélyekkel s az ezekből való megmenekülésekkel kapcsolatban egyetlen forrásunk van: maga Horatius. Suetonius életrajza nem tesz róluk említést. A Horatius-életműben pedig csak a líra, az ódák első három könyve, s nem a satíra- és epodoszköltészet, nem is az ódák 4. könyve vagy a levelek, szólnak ezekről a veszélyekről és a belőlük való megmenekülésről. Egyetlen kivétel, amely inkább megerősíti ezt, egy utalás a sat. 2,6-ban, ebben a kései satírában, ahol a Merkurhoz szóló ima a 15. sorban („*utque soles, custos mihi maximus adsis*”) említést tesz a múzsai isten már korábban is megélt védelméről.

A megmenekülések tehát kapcsolatban állnak az i. e. 30—23 közti évek lírájával. Csak a kora-augustus-kori lírában van szó róluk, s a megmentők múzsai istenségek. Nem egyszerűen az életveszélyből mentik ki, hanem a lírai költészet *számára* mentik meg. Éppen azért van ez így, mert valamennyi megmenekülés megelőzi a lírai alkotókorszakot, tehát az Actium utáni éveket. Horatius nem azért emlegeti ezeket épp lírájában (s más műveiben nem), mert a lírai alkotóperiódus korszakában keletkeztek — s így a jelenvaló élményt dolgozta volna fel —; épp fordítva történt, valamennyi eset a lírai korszak elé (i. e. 30—23 elé) tehető. Ez teljesen világos a gyermek Horatius venusiai erdőből való megmenekülésével kapcsolatban. Ugyanilyen egyértelmű a dolog az i. e. 42-es philippi csatánál. Nagyon valószínű a Palinurus-foknál történt tengeri vészből való menekülés esetében, ez a veszélyes helyzet ugyanis valószínűleg összefüggésben van a Sextus Pompeius elleni tengeri háborúval, s így i. e. 36-ra datálható. A sabinumi birtokon a ledőlő fa elől való megmenekülés is valószínűleg Actium elé datálható.

A 3,8 óda ugyanis ennek a megmenekülésnek az évfordulóját ünnepli. Horatius Maecenast szólítja fel, hogy barátja megmenekülésére („*amici / sospitis*” 13. köv.) igyék a L. Volcaciust Tullust (cos. i. e. 33) konzuli évéből való borból. Igen valószínű (vannak párhuzamok is ehhez a horatiusi lírában), hogy az esemény megünneplésének s a meghatározott évből való bor ivásának van valamilyen köze egymáshoz: az ünneplés oka, a megmenekülés ugyanarra az évre, i. e. 33-ra esik¹⁰.

Ugyancsak a ledőlő fáról, annak megátkozásáról szól egy másik lírai költemény, a c. 2,13. A dolgozat vezérgondolatával és azzal a tézissel összefüggésben, mely szerint a megmenekülések a lírai korszak elé esnek, adódik egy érdekes probléma. Ha az esemény — a fa dőlte — i. e. 33-ra tehető, akkor c. 2,13-at is i. e. 33-ra kell datál-

¹⁰ Vö. ERNST A. SCHMIDT: *Alter Wein zum Fest bei Horaz, Antike und Abendland* 26, 1980, p. 18—32.

nunk. Így ez egyike azon kevés költeménynek, amely Actium előtt íródott. Abban az időben keletkezett néhányadmagával, amikor Horatius szatírákat és epodoszokat költött, tehát az előtt a periódus előtt, amikor kizárólag lírai költeményeket írt. Ez a hipotézis két feladatot von maga után: 1. Az óda lehetőleg korai időre való datálása, s ezzel annak a tézisnek a megerősítése, mely szerint ez a veszély is Actium/Alexandria, tehát a tulajdonképpeni lírai korszak előtt fenyegette a költőt. 2. A költemény összevetése más ódákkal, különösen a megmenekülésről szólóakkal, megerősítendő, hogy a műzsai istenek i. e. 31–30 óta szerepelnek a horatiusi lírában.

Ad 1.: Elfogadható-e, hogy a c. 2,13 korai (azaz i. e. 33-ra datálható) költemény? — Három érv szól a korai datálás mellett.

1.1 A metrikai forma nemcsak megengedi, hanem meg is erősíti a korai datálást. Az alkaiosi strófaszerkezet néhány szabálya ellen vét Horatius egyszer-kétszer.

1.1.1 Az alkaiosi 11 szótagú sor 5. szótagja után hiányzik a cezura.

1.1.1.1 A 2. sorban, ahol a szöveg egy „et” után következik (előtte synaloephe), és

1.1.1.2 a 6. sorban, ahol a cervicem (synaloephe „et”-tel) kiküszöböli.

1.1.2 A 7. és 8., valamint a 11. és 12. sor között hiátus van.

1.1.3 A 16. sorban a 4. szótagnál (cezura előtt) irracionális hosszítást találunk.

Ad 1.1.1.1: ez a szabálytól való eltérés (synaloephe „et”-tel) Horatiusnál alkaiosi strófák esetében ötször fordul elő (c. 2,13,2; c. 3,3,49; c. 3,4,1; c. 3,5,10; c. 3,6,22)¹¹, 2,13-on kívül tehát csak a római ódában és egyébként megint csak inkább korai költeményekben.

Ad 1.1.1.2: a cezura kiküszöbölése olyan szóval, amely a 3., 4. vagy 5. szótagtól a 6.-ig tart, s itt synaloephevel kapcsolódik a következő szóhoz, elég gyakori jelenség¹², huszonhatszor fordul elő: c. 1,16,6; 1,31,6; 1,34,10.13; 1,35,10.25.33; 2,3,13; 2,5,21; 2,9,18; 2,11,21; 2,13,6; 2,17,10; 3,1,5; 3,2,5.30; 3,3,33.41; 3,4,6.41.49; 3,6,1.6.18; 3,21,13; 3,29,17. Ezt a 17 ódát természetesen nem lehet mind korainak tartani. Az mindenesetre figyelemre méltó, hogy a 4. könyvből nincs egy példánk sem, s a jelenség a viszonylag korai ódában gyakrabban fordul elő (11-szer), s a további 14 adatból (a 2,13-ban levők levonása után 11 ódában) 7 olyan költeményben található, amely korainak számít: c. 1,35 (3x); c. 1,34 (2x); c. 1,16; c. 1,31. Csupán hét olyan esetünk van (7 ódában), amely középső vagy kései időből származó ódában fordul elő (c. 2,3; 2,5; 2,9; 2,11; 2,17; 3,21; 3,29).

Ad 1.1.2: az alkaiosi strófa 3. és 4. sora közt hiátus — c. 2,13-ban kétszer a 10 strófában! — az egész horatiusi lírában a 37 alkaiosi költeményben, 318 versszakban mindössze egyetlen helyen figyelhető meg ezen kívül: a c. 1,16-ban a 27. és 28. sor között. Ugyanebben az ódában felfedezhetjük az 1.1.1.2-ben leírt szabálytalanságot is.

Ad 1.1.3: irracionális hosszítás az alkaiosi strófa 4. sorában a szóhatár rendes helyén csak itt fordul elő. Horatiusnál más cezúrahelyeken sem figyelhetjük meg ezt az alkaiosi szisztémában, s egyáltalán nagyon ritka (a c. 2,13,16-on kívül 4x találunk hasonlót az egész horatiusi lírában).

E metrikai sajátságok alapján a 2,13 korai datálását meggyőzőnek tartom. Nisbet—Hubbard, akik kommentárjuk első kötetében ugyancsak az i. e. 33-ra való datálást fogadták el¹³ s ezt a második kötetben visszavonták, óvatosságot ajánla-

¹¹ Vö. R. G. M. NISBET and MARGARET HUBBARD: A Commentary on Horace: Odes, Book 1, Oxford 1970, p. XLI.

¹² Vö. NISBET—HUBBARD I, p. XXIX és p. 244.

nak¹⁴: „It is noteworthy that these irregularities are concentrated in the impetuous first half of the poem; it would be unwise to use them as a criterion for early dating”. Ezzel az érdekes megfigyeléssel kapcsolatban mindenekelőtt megjegyezném, hogy a kifejezésmód kissé elfogult. „The impetuous first half” nem a költemény fele, hanem csupán a 12. sorig tart, s az 1.1.3-ban jelzett egyetlen egyszer előforduló szabálytalanság a 16. sorban található.

1.2 A költeménynek éppen ez a viharos, feszült kezdete áll közel az epodoszok tónusához és szókincséhez. A megátkozás paralelljét a 3. epodoszban olvashatjuk. Hasonlítsuk össze ódáinkat: „Ille et nefasto te posuit die, / quicumque primum et *sacrilega* manu /.../.../ illum et parentis crediderim sui / fregisse *cervicem*...” az epodosszal: „Parentis olim si quis *impia* manu / senile *guttur* fregerit”. S hasonlóképpen folytatódik: az ódában „venena Colcha”-val, az epodoszban „veneni”-vel és „Medea”-val. Az „inmerentis” Horatiusnál egyébként csak az epodoszokban fordul elő (7,19; 6,1). A következő szókapcsolás: „sed improvisia leti / *vis rapuit* rapietque gentis” (c. 2,13,19 köv.) a 7. epodosz 13. sorára emlékeztet: „an *rapit vis* acrior?”.

Talán itt is azt lehetne gondolni, amit Nisbet—Hubbard a metrikai sajátosságokról jegyez meg, hogy az epodoszokkal való stilisztikai rokonság még nem kronológiai érv: a jambikus stílus nem korstílus, hanem művészi eszköz. Az kétségtelenül igaz, hogy ódánk elején tudatos jambikus stilizálással állunk szemben. Magam sem azt kíséreltem meg, hogy a jambikus stilizálást perdöntő érvek tegyem meg az időmeghatározásban; az epodoszok nyelvéhez való közelállást tekintem annak. Nem tartom meggyőző elképzelésnek azt, hogy az epodosz-költészet *utáni* időből való jambikus stilizálás eredményeképp *korai* ódára jellemző, az epodoszokkal való nyelvi megfeleléseket találunk, sőt, lírai-metrikai szabálytalanságokat is.

1.3 A c. 2,13 Alkaios-képe — az óda második, nyugodtabb részében — erősen különbözik a c. 1,32 Alkaios-képetől, s egyértelműen „korábbit” nála: hangulatilag a polgárháborús korszakhoz tartozik. Alkaios az alvilág döbbenetére „*dura navis, / dura fugae mala, dura belli*” (27. köv.), „*pugnās et exactos tyrannos*” (31. s.) énekel, olyan témákról tehát, melyeket nem tesz indokolttá a szövegösszefüggés. A c. 1,32-ben viszont Alkaios a háborúk szüntekor énekel, megénekli „*Liberum et Musas Veneremque*” (9. s.) fiával és kísérőjével együtt, valamint Lycust, a szép ifjút.

E korai datálás felé mutató érvek alapján igen nagy a valószínűsége annak, hogy a fa ledőlésének c. 3,8-ból kikövetkeztetett időpontja (i. e. 33) magát az eseményt és a költemény keletkezési idejét is jelzi. Így áttérhetek a második feladatra, a műzsai-val kapcsolatos összehasonlításra.

2.1 Eduard Fraenkel¹⁵ mutatott rá, hogy Horatius a c. 2,13-ban nem Alkaios lírai megújítójának tekinti magát. Hozzá szeretném fűzni, hogy ezt azért nem tette meg, mert még nem is szemlélte így önmagát. Amikor azonban felismerte ezt a szerepet és magáénak is vallotta, lírai költészetét is a műzsainak isteni erőivel való összefüggésében szemlélte. Így épp a c. 1,32 fejezi ki igényét az „Alkaios római követője” szerepre. Ez az óda egyúttal fohász is a leszboszi lanthoz — mint valami műzsai istenséghez —, amelynek Apollo és Iupiter a védnöke (13. s.); s itt még az alkaiosi költemények tárgya is az istenek: Dionysos, Aphrodite, Eros-Cupido és a Műzsák! A c. 2,13-ból hiányzik az Alkaios-követés (azaz a leszboszi tradíció által meghatározott költészet) és (az előbbivel kapcsolatos) a műzsai támogatás motívuma, szerepel viszont a c. 1,1,32—34-ben (a Műzsák és a leszboszi barbitosz) — akárcsak az

¹⁴ NISBET—HUBBARD II, c. 2,13,7-hez.

¹⁵ Horace, Oxford 1957, p. 167.

1,32-ben és 1,26,10—12-ben (Múzsák és a leszboszi plektron), olyan költeményekben tehát, melyeket inkább későbbieknek tarthatunk.

2.2 Annak a megállapításnak, mely szerint Horatius életét minden esetben (amennyire Horatius költészetéből megtudjuk) lírai korszaka előtt fenyegette veszély, a c. 2,13 sem mond ellent. De vajon valamennyi megmenekülés is a lírai korszak elé tehető? Vagy ez magától értetődő, hiszen a veszély és megmenekülés együvé tartoznak?

C. 2,13 azt bizonyítja, hogy ez egyáltalán nem természetes. Ez az óda, ami a veszélyt és túlélést illeti, minden olyan lírai tanúságtétellel szemben áll, ahol isteni védelemről és megóvásról van szó — ennyiben megerősítést nyer az, hogy a lírikus korszak előtt keletkezett. A c. 2,13 közvetíti számunkra a halálos veszélyt, s a túlélés tanúivá tesz bennünket. Ez a megmenekülés azonban még nem a múzsai istenségeknek köszönhető, mint a többi történet esetében, s ez nem csupán a többi veszélyre, hanem a ledőlő fára is vonatkozik. A 2,13-ban a megmenekülés véletlen, a halálos veszély „*paene*” (21. s.) — majdnem — végzetes, az életben maradás pedig mindössze ennek a majdnem-nek a pozitív aspektusa.

A 2,13-ban már megjelenik a dal mint folyamat, amely tulajdonképpen maga az óda — s megjelenik az alvilág-képben Sappho és Alkaios énekének modelljében —, a dal, amely nemcsak a felháborodás és rémület feldolgozásában segít, hanem kezd tudatában lenni saját halál fölött való fölényének s isteni erőt kezd tulajdonítani magának; a Múzsák és egyéb múzsai istenek azonban még nem jelennek meg. Az isteni-múzsai megmentés hiánya is további érv a 2,13 korai datálása mellett.

A költemény kezdetének jambikus színezete ilyenförmán tudatosan választott, saját meghatározott korszakhoz kapcsolható stílus, mivel az óda egészében véve épp a jambikától a líra felé való átmenetet illusztrálja.

Valamennyi veszélyélmény a zárt és exkluzív lírai termés előtti időbe tartozik, amikor a lírát még nem múzsai művészetnek tekintette Horatius. Amikor a veszélyeket s az azokból való megmenekülést megélte — gyermekként, Philippinél, a Palinurus-fok előtt, a sabinumi birtokon, tehát a szatíra- és iamboszköltészet korszakában — ezt még nem mint istenek által való megmentést élte meg. Csak amikor lírikussá vált — s nem csupán lírai verseket alkotott, hanem tudatosan és programszerűen lírikusnak vallotta magát —, élte meg mintegy utólag a veszélyből való megmenekülést isteni segítségként, és pedig múzsai istenek segítségeként, akik a költészet számára mentették meg.

Mit jelent ez? Ha valaki saját életveszélyből való megmenekülését nem véletlennek tartja, hanem isteni segítség eredményének, az annyit tesz, hogy értelmet, jelentőséget tulajdonít életének. Ha múzsai istenek voltak a megmentők, akkor Horatius élete értelmét a lírai költészetben látja. Az isten-múzsai által való megmenekülésben való lírai hit és a lírikus Horatius költői öntudata — főként a 2,20-ban és 3,30-ban — együvé tartoznak.

Életének a líra ad értelmet, ehhez kapcsolódik a Múzsának mint isteni erőnek a felfedezése, s a két gondolatot a múzsai és a líra számára való megmentés képében fejezi ki Horatius. Időben ez nem csupán egybeesik Octavianus uralmával, tehát a római történelem Actium/Alexandria választóvonalával és a kora-augustusi békeuralommal, hanem nyilvánvalóan össze is függ egymással. Nincs mód rá, hogy e helyt bővebben is kifejtsem ezt a távolabbra mutató kijelentést. Csupán utalni tudok rá, hogyan vezet az augustusi békeuralom és a múzsai líra (az isteni megmentés főmotívumával) időbeli egybeesése a kettő belső összefüggésének gondolatához.

Bizonyára nem véletlen, hogy a ledőlő fától való megmenekülés motívuma — Liber vagy Faunus segítségével — épp két Maecenas-ódában, a 3,8-ban és 2,17-ben

jelenik meg, éspedig olyan Maecenas-ódákban, melyeket a költő kettejük barátságának szentelt. A megmenekülés nem azért témája ezeknek az ódáknak, mert Maecenas-hoz asszociálható a sabinumi birtok — ahol a bajt hozó fa állt —, hanem, mivel a közös barátság, a közös élet s a barátságban betöltendő saját feladat számára való megmenekülést akarja ábrázolni Horatius.

A ledőlő fától való megmenekülést először véletlenként éli meg a költő (2,13), majd isteni beavatkozásként (3,8 és 2,17). Hasonló a helyzet Philippivel. A Pompeius-hoz írott ódában (2,7) beszéli el Horatius megmenekülését, egy olyan költeményben, amely csodálatra méltó diszkrécióval áll ki az új korszak mellett, s megpróbálja feldolgozni a múltat. Itt Merkur segítségére hivatkozik. Nem életveszélyből, hanem a háborús zűrzavarból mentette ki az isten — merkuri feladatokra. A megmentés 'értelme' itt különösen világos. Annakidején, közvetlenül Philippi után Horatius valószínűleg értelmetlennek találta életben maradását, sőt, büntudata is lehetett. Akkor — mint később mondja el majd (ld. fentebb) — a szegénység indította írásra. Most azonban mint az Actium utáni évek lírikusa a túlélés (testi és szellemi) tényét, a költői hivatás választását istentől való meghatározottságnak tartja, mivel így válhatott az Augustus-kor költőjévé, olyan költeményekévé, mint amilyen pl. a 2,7 óda.

Végül pedig a c. 3,4, a nagy Múzsá-óda foglalja össze valamennyi megmenekülését: a gyermeknek a megmentés tette által lírai költővé való elhivatottságától kezdve, a jelen életében tapasztalt Múzsá-közelségen át azokig a megmenekülésekig, melyeket Horatius mint a Múzsák barátja élt meg Philippinél, a fa ledőlésekor és a Palinurus-foknál. A Múzsák megőrizték Horatiust lírai költészete számára. Kétszeresen is nekik köszönheti költészetét: megmentették mint lírikust, s az ódák megírására inspirálták. S Horatius szemében a 4. római ódában ugyanezek a Múzsák azok, akik az augustusi békeuralom elvét jelentik.

ERNST A. SCHMIDT

HORAZ UND DIE MUSEN

Die Studie gilt der Dichtung des Horaz bis 23. v. Chr., d.h. seinen Satiren, Epoden und den Oden der Bücher I—III. Sie wendet ihre Aufmerksamkeit auf einen eigentümlichen Textbefund: auf das Fehlen der Musen in den Epoden und Satiren und auf ihr Vorhandensein in den Oden. Es wird an mehreren Beispielen gezeigt, dass die Sachlage in Bezug auf die Satiren und Epoden durch keinen äusseren oder inneren Gattungszwang begründet ist, es ist Ergebnis von einer bewussten Entscheidung des Horaz, die keinesfalls bedeutungslos ist: diese Entscheidung drückt eine moralische Weltansicht eines Individuums aus. Da das Vorhandensein der Musen in den Oden wiederum kein Gattungszwang ist, muss es bedeutungsvoll sein. Die näher betrachtete Frage in Bezug darauf ist: Was bedeutet es, dass Musen und musische Götter den Horaz wiederholt aus Lebensgefahr errettet haben? Es werden vier Fälle näher betrachtet — wobei es sich herausstellt, dass alle Errettungen in die Jahre vor der lyrischen Produktion, also vor 31. v. Chr. fallen. (Die Frühdatierung von c. 2,13 wird dabei näher untersucht.) Also als Horaz die Gefahren erlebte und das Davonkommen aus ihnen, da hat er diese Ereignisse noch nicht als göttliche Rettungen erlebt, erst dann, als er lyrisch dichtete; und diese göttliche Errettungen erlebte er als Errettung um seines lyrischen Dichtens willen. Im weiteren wird darauf hingewiesen, dass diese Problematik (Errettung fürs Leben eines Lyrikers — Sinn des Lebens: Lyrik) auch mit der augusteischen Friedensherrschaft im Zusammenhang steht.